

KOSTEN, VRAAG EN WERKGELEGENHEID: EEN SCHETS VAN EKONOMISCH-THEORETISCHE OPVATTINGEN EN EKONOMISCH-POLITIEKE STANDPUNTEN*

Rob de Klerk

1. Inleiding

In april 1977 werd publiekelijk de laatste wetenschappelijke stap gedaan in het 'jaargangen/arbeidskosten-project' met de publikatie van het VINTAF II model¹ dat onder andere de grondslag vormt voor de sombere berichten die de Centraal-Economische Commissie naar voren bracht.² Sinds het verschijnen van het Occasional Paper (*Investerings, lonen, prijzen en arbeidsplaatsen*) was het oorspronkelijke jaargangenmodel van Den Hartog en Tjan al verscheidene malen — via publikatie in *De Economist*³ en de preadviezen van de Vereniging van de Staathuishoudkunde⁴ — in nieuwe kleren gestoken. Met het wisselen en uitbreiden van de aankleding kreeg de analyse een steeds belangrijker plaats toegemeten in economisch-politieke discussies. Hoewel Prof. Hartog begin 1975 al met stelligheid de analyse als 'afdoende verklarend'⁵ bestempelde en Prof. Van den Beld ook toen al wist dat verlaging van de loonkosten de beste policy tegen werkloosheid is⁶ werd in de werkgelegenheidsnota nog gesproken over 'becijferingen waaraan grote onzekerheidsmarges kleven' en over 'beperkingen die voor deze studie gelden'.⁷ Maar met de aankleding nam het zelfvertrouwen kennelijk toe en

* Bij het schrijven van dit artikel is gebruik gemaakt van: R.A. de Klerk, H.B.M. van der Laan en K.B.T. Thio, Unemployment in the Netherlands: a criticism of the Den Hartog-Tjan Vintage Model, *Cambridge Journal of Economics*, 1977, nr. 3. Zie verder: R.A. de Klerk, Werkgelegenheid en technische ontwikkeling, *Orbis Economicus*, jrg. 19, nr. 1.

1. Centraal Planbureau, *Een macro-model voor de Nederlandse economie op middellange termijn*, Occasional Paper nr. 12, Den Haag 1977.

2. Centraal-Economische Commissie, *Een economische verkenning voor de periode 1976-1981*, Den Haag 1977.

3. H. den Hartog en H.S. Tjan, Investments, wages, prices and demand for labour (a clay-clay vintage model for the Netherlands), *De Economist*, Vol. 124, No. 1/2.

4. H. den Hartog, Th.C.J.M. v.d. Klundert en H.S. Tjan, De Structurele Ontwikkelingen van de Werkgelegenheid in macro-economisch perspectief, in *Werkloosheid*, preadviezen van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde, Den Haag, 1975.

5. *Haagse Post*, 5 april 1975.

6. Zie o.m. *NRC/Handelsblad*, 14-6-1975 en *Trouw*, 10-4-1975.

7. *Nota inzake de Werkgelegenheid*, blz. 11-2-11.

bleven deze terughoudende opmerkingen in latere officiële stukken goeddeels achterwege. Thans — na *De Nederlandse Economie in 1980*, de *Nota inzake de selectieve groei* en de rapporten van de Commissie van Economische Deskundigen van de SER en de Centraal-Economische Commissie — zijn termen als 'strukturele werkloosheid', 'reële arbeidskostenstijging' en 'afstoot van oude jaargangen' alledaags geworden, schijnen sommigen niet meer te twijfelen aan de identiteit van winst en werk en zijn matiging en bezuiniging als socialistische idealen bijgeschreven.

Terwijl met betrekking tot de vormgeving van het economisch beleid alleen de mate van bezuiniging nog inzet is van politiek onderhandelen, is voor een deel der Nederlandse ekonomen de opvatting van Zijlstra, dat de analyse "ten principale nauwelijks voor betwisting vatbaar"⁸ lijkt, tot een tweede natuur geworden. Kritiek op de vintage of vintaf benadering wordt niet meer wetenschappelijk beantwoord, maar paniekerig als "verraad aan de wetenschap" van de hand gewezen. Zo blijkt eenheid in de geledingen van ekonomen op hoge prijs te worden gesteld en afvalligheid met harde woorden bestreden. Waarschijnlijk om deze eenheid te bevorderen raadde Hoffman⁹ eens de niet-wiskundig ingestelde ekonomen aan om in ieder geval de beleidskonklusies van het VINTAF model te lezen en liet Van den Doel¹⁰ blijken het maar bedenkelijk te vinden dat ekonomen (althans "zich econoom noemende afgestudeerden" zoals hij ze liever noemt) die niet op eigen onderzoek naar de werkloosheid konden bogen, publiekelijk hierover een oordeel uitspraken.

Met name in deze kontekst wekt het dan wel bevreemding dat van een serieuze poging tot weerlegging van de wetenschappelijke kritiek op de arbeidskostenbenadering tot nu toe geen sprake is geweest. Al op de algemene vergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde in december 1975 merkte Kessler op het te betreuren "dat niet is getracht de kritiek die dat model van verschillende zijden heeft opgeroepen, systematisch te ordenen en te weerleggen".¹¹ Meer recentelijk signaleerden Driehuis en Van der Zwan "dat deze kritiek in feite nimmer afdoende is weerlegd, d.w.z. zodanig is weerlegd dat tot intrekking van die kritiek

8. De Nederlandsche Bank, *Verslag over het jaar 1974*, blz. 8.

9. L. Hoffman, *Werkloosheid*, in *Economisch-Statistische Berichten*, nr. 303, blz. 1165.

10. Zie: *Haagse Post*, 27-3-1976. Dit naar aanleiding van een verklaring van tachtig ekonomen, dat het onderzoek van Den Hartog en Tjan wetenschappelijk onvoldoende was en er dus geen beleidskonklusies aan mochten worden verbonden.

11. Vereniging voor de Staathuishoudkunde, *Verslag van de algemene vergadering dd. 13-12-1975*, Den Haag 1976, blz. 8.

moest worden besloten".¹² De uitgebrachte kritiek — zo mag men konkluderen — staat overeind en het gevoerde en geplande economisch beleid wordt uitgelegd in termen van diskutabel wetenschappelijk onderzoek.

Overigens lijkt de monomane gerichtheid op het jaar 1980 (of meer algemeen: op de langere termijn) en op kostenfactoren tijdelijk verbroken na de publikatie van de *Macro-economische Verkenningen 1978*. De inhoud van deze Verkenningen maakte de aandacht voor ontwikkelingen in de vraag dan ook onontkoombaar. Dit echter lijkt slechts een tijdelijke rimpeling te zijn en zeker geen verstoring die het op kostenfactoren gerichte economisch denken en het op matiging, bezuiniging en winstverhoging gerichte economisch beleid zal doen ombuigen. Voor herstel van onze economie — zo kan men deze laatste opvatting zeer in het kort omschrijven — moet ruimte worden geschapen voor de winsten. Deze immers vormen de bron van de investeringen en dus van nieuwe werkgelegenheid. Gegeven de omvang van de 'nationale koek' moet de ruimte voor winsten op enigerlei wijze worden afgetrokken van de overige bestanddelen van het nationale inkomen. De matiging van de loonkosten die daaruit onder andere noodzakelijkerwijs voortvloeit, heeft dan nog als positief neveneffect dat oude jaargangen investeringen rendabel blijven en met de daarmee samenhangende werkgelegenheid behouden blijven. Op tal van niveaus en uit tal van invalshoeken is dit samenstel van opvattingen echter voor gefundeerde kritiek vatbaar gebleken.

De voortvarende snelheid waarmee in het beleid en in de beleidsvoorbereiding middels volkomen zekerheid suggererende spoorboekjes over deze barrières wordt heengewalst, is al ter discussie gesteld in het aangehaalde artikel van Driehuis en Van der Zwan. Als primaire invalshoek voor hun evaluatie van het huidige economisch-politieke denken gold "de wijze waarom men te werk gaat bij de taxatie van de huidige economische situatie en de wijze waarop die taxatie verbonden wordt met de uitkomsten van model-berekeningen".¹³ Hun (overigens zeer gematigde) stellingname tegen de manier waarop in de beleidsvoorbereiding wordt gehandeld, heeft al een veelheid van, soms heftige, reacties uitgelokt. Ook in dit artikel zal op de door hen gesignaleerde problemen worden ingegaan. Hoofddoel van dit artikel is echter een schets te geven van het heersende economisch-theoretische en

12. W. Driehuis en A. van der Zwan, De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien (II), *Economisch-Statistische Berichten*, 7-9-1977, blz. 861.

13. W. Driehuis en A. van der Zwan, De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien (I), *Economisch-Statistische Berichten*, 31-8-1977, blz. 828.

ekonomisch-politieke denken. Allereerst zal daartoe, middels een inventarisatie van de op de gehanteerde modellen uitgebrachte kritiek, de realiteitswaarde en de consistentie van deze modellen worden onderzocht. Daarnaast zal tegen deze achtergrond en in het licht van de meest belangrijke economische ontwikkelingen worden stilgestaan bij het gevoerde economische beleid.

2. Arbeidskosten en jaargangen

De probleemstelling

De termen arbeidskostentheorie en jaargangentheorie, waaronder de benadering van Den Hartog en Tjan bekend is geworden, verwijzen elk naar een ander aspect van het gehanteerde model. De eerste term heeft uiteraard betrekking op de centrale veronderstelling van een direct verband tussen loonkosten en werkgelegenheid. De tweede betreft de vormgeving en uitwerking daarvan, nl. de veronderstelling dat de kapitaalgoederenvoorraad is opgebouwd uit onderscheiden 'jaargangen'^{13a} machines enerzijds en de hiermee samenhangende veronderstelde versnelling van de afstoot van oude jaargangen ten gevolge van stijgende loonkosten anderzijds.

Daarbij hebben beide aspecten hun eigen voorlopers. De jaarganenanalyse bouwt voort op Amerikaanse theoretische literatuur uit de jaren vijftig¹⁴ en kent in een artikel van A.S.W. de Vries¹⁵ een voorganger in de toepassing op de Nederlandse economie. Aan de andere kant is de stelling dat stijgende reële lonen leiden tot werkloosheid (en dalende tot herstel van de werkgelegenheid) zo oud als de (neo-klassieke) economische wetenschap zelf. Een meer directe lijn echter, die in het *Occasional Paper* ook wordt aangegeven, loopt terug naar het *Centraal Economisch Plan 1974*. Hierin wordt op grond van de ontwikkeling van de reële loonkosten en de ontwikkeling van de werkgelegenheid verklaard kan worden uit de versnelling van de reële arbeidskostenstijging.¹⁶

13a. Een jaargang machines omvat alle machines geïnstalleerd in een bepaald jaar. Het begrip kan zowel gebruikt worden voor één bepaalde type machines als ook (door sommatie) op makro-ekonomisch niveau.

14. Met name gaat het om van R.M. Solow, L. Johansen en E.S. Phelps. De belangrijkste artikelen worden aangehaald in R.G.D. Allen, *Macroeconomic Theory*, Londen 1976, chapter 15.

15. A.S.W. de Vries, Een fixed coefficients vintage model voor Nederland, *Maandschrift Economie*, april/mei 1974.

16. Zie: Centraal Planbureau, *Centraal Economisch Plan 1974*, blz. 69. Het begrip 'reële arbeidskosten' is gedefinieerd als de verhouding tussen bruto loonvoet en produktieprijs; anders dan de term doet vermoeden speelt de produktiviteitsstijging hierbij geen rol.

Terwijl in het *Occasional Paper* kortweg wordt neergeschreven dat men deze stelling nader wil onderbouwen, wordt in de Engelse versie bij het afbakenen van de probleemstelling iets langer stilgestaan. Allereerst passeren de vertraging in de groei van de produktie en in de groei van de investeringen de revue als mogelijke verklaringen voor de terugval in de groei van de werkgelegenheid en voor de toename van de werkloosheid. Beide worden echter snel en met oppervlakkige argumenten van de hand gewezen, waarna niets anders lijkt te resteren dan de oorzaak te zoeken in de stijgende loonkosten.

Opvallend in theoretisch opzicht is deze benadering door de geïmpliceerde terugval op het eenvoudige neoklassieke denkschema, dat de werkloosheid opvat als symptoom van te hoge lonen en dat in reële loonflexibiliteit een voldoende voorwaarde voor volledige werkgelegenheid ziet. In deze zin heeft Van de Klundert het 'Nederlandse' denken goed getypeerd toen hij stelde dat in deze opvatting de werkloosheid tot structureel probleem is geworden, daar de prijs van arbeid boven het evenwichtige (volledige werkgelegenheids-)niveau was komen te liggen.¹⁷ Opvallend in economisch-politiek opzicht is deze opvatting omdat zij in deze specifieke presentatie niet alleen een typisch produkt van Nederlandse common sense is, maar hier en daar ook tot typisch voor de Nederlandse situatie wordt verklaard. Zo wordt bijvoorbeeld in de *Miljoenennota 1976* (blz. 18) gekonstateerd dat, waar structurele oorzaken de werkgelegenheidsproblematiek in Nederland domineren, de problemen in het buitenland veeleer aan conjuncturele oorzaken moeten worden toegeschreven.¹⁸ Alleen tegen deze achtergrond lijkt het op bezuiniging gerichte Nederlandse beleid te rijmen met de veelvuldig geuite klacht (o.a. in de *M.E.V. 1978*) van een te eenzijdig op inflatiebestrijding gericht en te restiktief beleid in het buitenland. Op de hiermee samenhangende problemen wordt in het vervolg nog teruggekomen.

Voor de rest lijkt het weinig zinvol hier lange tijd stil te blijven staan bij de beperkte opzet van de analyse. Enerzijds omdat dit bezwaar — althans formeel — is ondervangen door het ontwikkelen van meer complete (VINTAF) modellen, anderzijds omdat zelfs een partiële analyse — mits theoretisch consistent en empirisch plausibel — in ieder geval een deel van de gestelde problemen en de mogelijke oorzaken kan belichten. Aan de voorwaarden van consistentie en plausibiliteit is in het onderhavige geval

17. Zie: Th. van de Klundert, Introduction, *De Economist*, vol. 124, nr. 1/2.

18. In dit verband wordt ook wel gewezen op de voor Nederland bijna unieke situatie dat de werkgelegenheid in de industrie afneemt. Bijna uniek, omdat dit nl. ook in Engeland, een land met vrijwel de geringste toename in de loonkosten van alle geïndustrialiseerde Westerse landen, het geval is.

echter niet voldaan, hetgeen na een schets van structuur en werking van het jaargangenmodel zal worden aangetoond.

De werking van het model

Den Hartog en Tjan beoogden met hun model een verklaring te geven voor de ontwikkeling van produktiekapaciteit en aantal arbeidsplaatsen in de bedrijfssector van de Nederlandse economie. Daarbij wordt sterk benadrukt dat produktiekapaciteit en aantal arbeidsplaatsen niet identiek zijn met respectievelijk de feitelijke produktie en de feitelijke werkgelegenheid. Het eerste begrippenpaar heeft betrekking op niet-waarneembare grootheden, namelijk de produktie en de werkgelegenheid die maximaal (dat wil zeggen bij volledige bezetting van de aanwezige voorraad kapitaalgoederen) mogelijk is. De uitkomsten van het model kunnen dan ook niet rechtstreeks vergeleken worden met feitelijke gegevens over produktie en werkgelegenheid; hiertoe moest een nogal ingewikkelde procedure ontwikkeld worden.¹⁹

Produktiekapaciteit en aantal arbeidsplaatsen hangen af van de aanwezige voorraad kapitaalgoederen die verondersteld wordt heterogeen van samenstelling te zijn. Onder invloed van de technische ontwikkeling kan men bij het gebruik van kapitaalgoederen die later zijn geïnstalleerd namelijk toe met minder arbeid dan bij oudere jaargangen machines. (De technische ontwikkeling is dan 'arbeidsbesparend'). Op elk willekeurig moment bestaat de kapitaalgoederenvoorraad dan ook uit machines die verschillen in het niveau van de arbeidsproductiviteit (en dus in winstgevendheid). De omvang van de kapitaalgoederenvoorraad hangt af van:

- de omvang van de investeringen in de verschillende jaargangen in het verleden. (De investeringen worden in het oorspronkelijke model niet endogeen verklaard, maar als exogeen gegeven aangenomen).
- het in een bepaald jaar nog aanwezige gedeelte van de verschillende jaargangen. De afstoot (buitengebruikstelling) van jaargangen machines kan plaatsvinden om een tweetal redenen:

Technische slijtage. Hierbij wordt uitgegaan van een overlevingskromme volgens welke een jaargang de eerste zes jaar volledig in gebruik blijft,

19. Zie: H. den Hartog en H.S. Tjan, *Investments, Wages, Prices and Demand for Labour (A clay-clay vintage model for the Netherlands)*, *De Economist*, vol. 124, nr. 1/2, blz. 44/45.

Zie ook: R.A. de Klerk, H.B.M. van der Laan en K.B.T. Thio, *Unemployment in the Netherlands: A Criticism of the Den Hartog-Tjan vintage model*, *Cambridge Journal of Economics*, 1977, 3, blz. 294.

daarna steeds een fractie om technische redenen buiten gebruik wordt gesteld, totdat na de veronderstelde technisch maximale levensduur van 45 jaar de jaargang volledig buiten gebruik is gesteld.

2. *Ekonomische slijtage.* Jaargangen machines kunnen eerder dan technisch noodzakelijk worden afgestoten om economische redenen. In het model is aangenomen dat dit dan geschiedt als de totale loonsom op een jaargang (dat wil zeggen alle kosten verbonden aan de arbeid die noodzakelijk is voor de 'bemanning' van een jaargang) de totale opbrengst erop overtreft. Daar arbeidskosten als de enige kostensoort in beschouwing worden genomen en de kapitaalintensiteit (kapitaal per arbeider) voortdurend stijgt, treft economische slijtage altijd de oudste (meest arbeidsintensieve) jaargangen. De ontwikkeling van de arbeidskosten bepaalt volgens het model dus in feite de potentiële werkgelegenheid doordat zij bepalend wordt geacht voor de buitengebruikstelling van kapitaalgoederen en de daarmee samenhangende arbeidsplaatsen. Als de arbeidskostenstijging sneller is dan de door technische ontwikkeling verkegen stijging van de arbeidsproductiviteit van jaargang op jaargang, worden deze om economische redenen afgestoten. Het gevolg van deze afstoot is een verjonging van de kapitaalgoederenvoorraad en dit heeft, doordat met de oudere relatief arbeidsintensieve jaargangen machines een grote hoeveelheid arbeidsplaatsen verloren gaat, een negatief effect op de werkgelegenheid.

Aan de hand van deze kenmerken en mechanismen van het model kan men nu de economische ontwikkeling in Nederland schetsen zoals die — bezien door de bril van jaargangen en arbeidskosten — geleid hebben tot de huidige situatie. De huidige werkloosheid is dan vooral te zien als de resultante van de stagnatie in de werkgelegenheidsontwikkeling tijdens de tweede helft van de jaren zestig. De oorzaak van deze vertraging is vooral te zoeken in de versnelling van de groei van de reële arbeidskosten die rond 1964 optreedt. Het stijgingstempo van de reële arbeidskosten overtreft het tempo van de produktiviteitsstijging van jaargang op jaargang en leidt zo tot een afstoot van oude jaargangen. Aanvankelijk werd deze ontwikkeling nog versluierd doordat de 'kapaciteitsvraag' naar arbeid (d.w.z. de vraag naar arbeid bij volledige bezetting van de kapitaalgoederenvoorraad) het arbeidsaanbod overtrof. De uitgangssituatie — het midden van de jaren zestig — werd namelijk gekenmerkt door een omvangrijke arbeidsschaarste (met werkloosheidspercentages beneden de 1%). Naarmate deze schaarste afneemt treedt een stabilisering (en zelfs een lichte daling) op, terwijl de produktiekapaciteit nog blijft groeien. Als na

het einde van de jaren zestig de investeringen scherp terugvallen, uit de snelle verjonging van de kapitaalgoederenvoorraad zich ook in een stijgende werkloosheid.

Uiteenzetting van de kritiek

In de inleiding werd al kort aangegeven dat de jaargangenanalyse zeer snel als de steen der wijzen was binnengehaald. Weliswaar bevestigde de gepresenteerde gedachtengang voor velen slechts de reeds langer heersende opvattingen over het verband tussen lonen, winsten en werkgelegenheid, maar de exakte presentatie en suggestieve terminologie maakten deze specifieke vorm ervan uitermate geschikt als politiek argument.

In tegenstelling tot de vroege — in dag- en weekbladen weergegeven — reacties, waren de latere — in vaktijdschriften opgenomen — besprekingen heel wat minder positief. Globaal kan men de belangrijkste kritiek die op het model (en het economisch-politieke gebruik ervan) werd uitgebracht, als volgt kenschetsen:

- *kritiek op het partiële karakter van het model* in samenhang met de verstrekkende konklusies die eraan werden verbonden;
- *theoretische kritiek op het veronderstelde afstootmechanisme* en het daarin geïmpliceerde ondernemersgedrag;
- *kritiek op de gevoeligheid van het model* voor veranderingen in de parameters. (dat wil zeggen de verandering in de uitkomsten van het model als men iets andere veronderstellingen maakt over bijvoorbeeld het tempo van de technische vooruitgang, de technische levensduur e.d.);
- *kritiek op de veronderstelde mechanismen* die binnen het model tot uitkomsten leiden die op geen enkele wijze in overeenstemming zijn te brengen met de feitelijke ontwikkelingen.

Het is niet mijn bedoeling al deze verschillende vormen van kritiek in extenso te behandelen: volstaan zal worden met een nadere typering.

Ten aanzien van het partiële karakter van een model is hiervoor al opgemerkt dat dit in principe niet hoeft af te doen aan de wetenschappelijke waarde ervan. Niettemin is er in dit bijzondere geval aanleiding om op het partiële karakter van de oorspronkelijke jaargangenanalyse te wijzen, met name ook omdat in de discussie over de economisch-politieke implicaties ervan al snel verstrekkende konklusies werden getrokken. En dat terwijl de empirische basis van de analyse uit niet meer dan een tweetal cijferreeksen bestaat: de ontwikkeling van de reële arbeidskosten en van de investeringen. Deze vormen het materiaal

waaruit konklusies worden getrokken over de ontwikkeling van de produktiekapaciteit, het aantal arbeidsplaatsen en de leeftijd van de oudste in gebruik zijnde jaargang machines. En dan nog zijn deze laatste grootheden niet zelf direkt observeerbaar.

Op het partiële karakter van het jaargangenmodel en de betekenis daarvan wordt onder andere ingegaan in een artikel van Van der Zwan over het "dalend rendement op geïnvesteerd vermogen"²⁰ en in de nota *Loonkosten en werkgelegenheid* van het N.V.V.²¹ Met betrekking tot de analytische opbouw van het model spreekt Van der Zwan er zijn verbazing over uit dat de lonen (en de investeringen) door het model onverklaard blijven. Juist gezien de sleutelpositie van deze grootheid (-heden) had de ontwikkeling ervan niet door het model onverklaard mogen blijven. Daarnaast zet hij vraagtekens bij de economisch-politieke konklusie die aan het model wordt verbonden. In zijn woorden: "Een matiging van de loonkostenstijging zonder meer, zou averechts kunnen uitwerken, omdat via een vermindering van de vraag de bezetting zou kunnen teruglopen".²² Deze stelling is nader uitgewerkt in het genoemde artikel van de Kommissie Economische Deskundigen besproken, dat een verlaging van de arbeidsinkomensquote onder meer moet leiden tot een herstel van de investeringsaktiviteit. Ook hier zou men kunnen spreken van een te ondoordachte of te snelle toepassing van een pure kostenbenadering van de economische problematiek. Driehuis en Van der Zwan: "verlaging van de arbeidsinkomensquote stuit alleen dan niet af op de eis van de verzekering van voldoende effectieve vraag, als een economie zodanig groei vertoont dat de bezettingsgraad van het industriële apparaat een merkbare verbetering kan ondergaan".²³

Analoge opvattingen zijn te vinden in *Loonkosten en werkgelegenheid*: de jaargangenanalyse en het daarop gebaseerde beleid berusten volgens het N.V.V. "op een te smalle basis door de huidige werkloosheid vrijwel uitsluitend toe te schrijven aan de ontwikkeling van de reële arbeidskosten".²⁴ Tal van belangrijke karakteristieken van de economische situatie verdwijnen ten gevolge van dit enge uitgangspunt ten onrechte uit het zoeklicht van de economische analyse. Naast de zeer beperkte opzet van de jaargangenanalyse wordt ook het belangrijkste economische

20. A. van der Zwan, Dalend rendement op geïnvesteerd vermogen I en II, *Economisch-Statistische Berichten*, 3009/3010, blz. 684.

21. N.V.V., *Loonkosten en werkgelegenheid*, Amsterdam 1975.

22. A. van der Zwan, *art. cit.*, blz.

23. W. Driehuis en A. van der Zwan, *art. cit.*, blz. 832.

24. N.V.V., *op. cit.*, blz. 31.

mechanisme ervan door het N.V.V. bekritiseerd. Zoals al aangegeven bestaat dit mechanisme uit de afstoot van jaargangen machines zodra de loonkosten op zo'n jaargang de opbrengsten van de daarmee geproduceerde goederen overtreffen. De keuze van de verhouding nominale loonkosten/nominale opbrengsten als criterium voor economische veroudering is volgens het N.V.V. echter een dubieuze zaak om tal van redenen. In de eerste plaats is volkomen onduidelijk waarom geen andere dan de loonkosten in beschouwing zijn genomen. Dan nog echter blijft het de vraag of het proces van economische veroudering kan worden afgelezen aan een enkel kapitaalgoed (of jaargang kapitaalgoederen). Volgens het N.V.V. moeten bij de beslissing over het al dan niet afstoten van oude jaargangen niet alleen kosten en opbrengsten op het oude, maar ook op de nieuwe ter beschikking komende kapitaalgoederen worden betrokken. Economische veroudering — aldus het N.V.V. — doet zich voor als eenzelfde resultaat bereikt kan worden met geringere middelen en vereist dus per definitie het vergelijken van verschillende situaties.

Door Den Butter²⁵ is getracht de verschillen aan te geven tussen het beperkte afstootmechanisme in het Den Hartog en Tjan-model en een afstootmechanisme dat voldoet aan de hierboven geformuleerde eisen. Onder de laatste voorwaarden blijkt de leeftijd van de oudste in gebruik zijnde jaargang veel korter en het proces van vervanging van kapitaalgoederen om economische redenen veel lager dan in het jaargangenmodel. De konklusie lijkt dan gewettigd dat introductie van een meer realistisch afstootmechanisme in het model zou leiden tot geheel verschillende uitkomsten betreffende het aantal arbeidsplaatsen.

Geheel anders van aard is de kritiek die gedestilleerd kan worden uit de exercities die Muysken en Van Ardenne²⁶ met het jaargangenmodel hebben uitgevoerd. De 'gevoeligheidsanalyse' die zij op het model hebben toegepast, komt neer op het onderzoeken van de verschillen in uitkomsten van het model indien geringe wijzigingen worden aangebracht in de waarde

25. F.A.G. den Butter, De economische levensduur van kapitaalgoederen in een clay-clay jaargangenmodel, *Maandschrift Economie*, vol. 41. Op geavanceerde mathematisch niveau zijn de problemen van ondernemersgedrag en afstootcondities behandeld door J.M. Malcolmson, Replacement and the Rental Value of Capital Equipment Subject to Obsolescence, *Journal of Economic Theory*, 10, p. 24-41. Zie ook: W. Driehuis, *An Analysis of the Impact of Demand and Cost Factors on Employment in the Netherlands*, Research Memorandum No. 7604, Economische Fakulteit Universiteit van Amsterdam, 1976, blz. 8 e.v.

26. J. Muysken en C.H. van Ardenne, Den Hartog and Tjan's Vintage Model as a Tool for the Determination of Structural Unemployment: Some Critical Remarks, *De Economist*, 124, no. 1/2.

der parameters (de variabelen die de structuur van het model bepalen maar waarvan de waarde niet empirisch is (kan worden) vastgesteld. Als parameters van het model functioneren onder meer de snelheid van de technische vooruitgang (door Den Hartog en Tjan vastgeprikt op $\pm 5\%$ per jaar een kwart daarvan voor de jaren vóór 1948), het niveau van de arbeidsproductiviteit in de uitgangspositie (vastgeprikt op 9,0 voor 1948), en de waarde van de kapitaalkoëfficiënt^{26a} (konstant 1,4566). Verder hebben zij de gevolgen van alternatieve veronderstellingen over de technische levensduur en de verdeling van de technische slijtage der kapitaalgoederen onderzocht. De uitkomsten van het model bleken uitermate gevoelig voor minieme numerieke verschillen in de respectievelijke veronderstellingen. Al naar gelang de specificatie van de combinatie van veronderstellingen, bleek (berekend voor het jaar 1973) de structurele werkloosheid volgens het model te variëren van nihil tot 100.000 arbeidsplaatsen. De auteurs konkludeerden dan ook dat de resultaten van het onderzoek van Den Hartog en Tjan niet als een betrouwbare basis voor het te voeren beleid zouden kunnen worden beschouwd.

De mate van gevoeligheid is daarom ook belangrijk omdat — zoals hiervoor werd signaleerd — de uitkomsten van het model geen betrekking hebben op observeerbare grootheden. De gangbare ekonometrische technieken voor het 'toetsen' van een model konden daardoor niet worden toegepast. Van 'toetsing' is dan ook geen sprake: het model is 'aangepast' aan de cijfers.

Een alternatieve test op de empirische betrouwbaarheid van het model was al ontwikkeld in het artikel "Het C.P.B. en de ontwikkeling van de werkgelegenheid".²⁷ De in dit artikel weergegeven ontleding van het jaargangenmodel berust op een verlenging van de observatieperiode, d.w.z. de periode waarover de uitkomsten van het model worden gepresenteerd. Den Hartog en Tjan hebben deze beperkt tot de jaren 1959-1973, omdat — zoals zij stellen — "de verklaring van de trendwijziging in de werkgelegenheidsontwikkeling rondom 1964 voorop staat".²⁸ In de genoemde artikelen in *E.S.B.* en *C.J.E.* (zie noot 27) is deze periode

26a. D.w.z. de verhouding van kapitaalgoederenvoorraad en produktiekapaciteit.

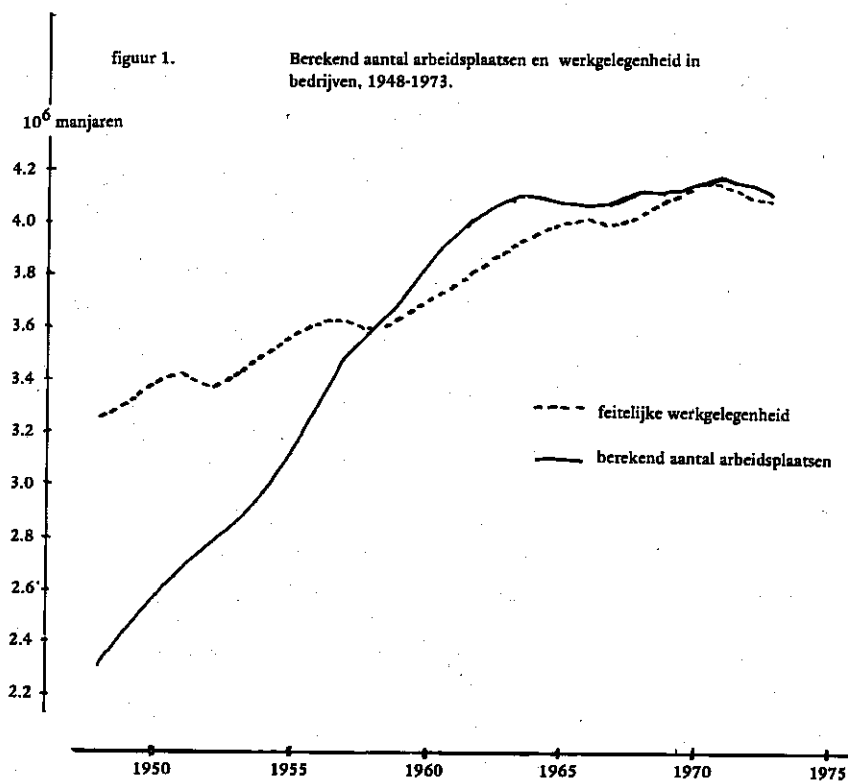
27. R.A. de Klerk, H.B.M. van der Laan en K.B.T. Thio, Het C.P.B. en de ontwikkeling van de werkgelegenheid, I en II, *Ekonomisch-Statistische Berichten*, 3002/3009. Zie ook: R.A. de Klerk, H.B.M. van der Laan en K.B.T. Thio, Unemployment in the Netherlands: A criticism of the Den Hartog-Tjan vintage model, *Cambridge Journal of Economics*, 1977, 3.

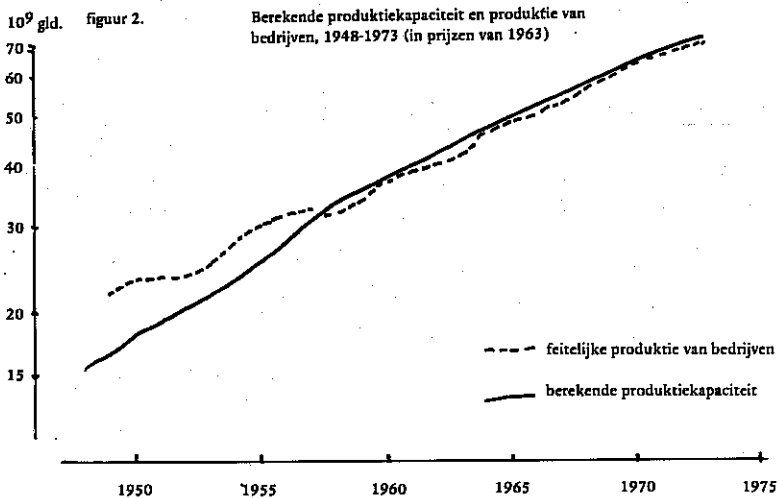
28. H. den Hartog en H.S. Tjan, Investerings, lonen, prijzen en arbeidsplaatsen, *Occasional Paper No. 4*, Den Haag 1974, blz. 15.

uitgebreid met de jaren 1948-1959. De beperking tot de jaren na 1959 is namelijk om een aantal redenen onaanvaardbaar:

- Er wordt in het model uitgegaan van een uniforme snelheid van de technische vooruitgang vanaf 1948, terwijl voor datzelfde jaar ook het niveau van de arbeidsproductiviteit is vastgelegd.
- Indien beoogd wordt om door de snelle groei van de reële arbeidskosten sinds 1964 een *trendverschuiving* in de werkgelegenheidsontwikkeling te verklaren, dan kan mer er niet omheen een observatieperiode te kiezen die een voldoende aantal jaren na en vóór het veronderstelde jaar van de trendbreuk in de analyse te betrekken.
- Er is geen enkele reden om de periode 1948-1959 niet in de beschouwing te betrekken! Gegeven het gekozen samenstel van parameters leveren de kernvergelijkingen van het model ook de uitkomsten voor deze periode.

De uitkomsten van de berekeningen van Den Hartog en Tjan en de

uitkomsten van het model voor de periode 1948-1959 zijn weergegeven in tabel 1 en 2. Figuur 1 geeft de feitelijke ontwikkeling van de werkgelegenheid en het verloop van het aantal arbeidsplaatsen sinds 1948. Figuur 2 laat de feitelijke ontwikkeling van de productie en het berekende verloop van de produktiekapaciteit zien.^{28a}

Een kritische analyse van deze uitkomsten over de gehele periode leidt tot een negatief oordeel over de werkelijkheidswaarde van het model. In de eerste plaats blijken de uitkomsten van het model met betrekking tot de ontwikkeling van produktiekapaciteit en het aantal arbeidsplaatsen over 1948-1959 bij verre na niet in overeenstemming met de feitelijke ontwikkelingen in die periode. Waar volgens Den Hartog en Tjan de produktiekapaciteit tenminste gelijk moet zijn aan de feitelijke productie en het aantal arbeidsplaatsen tenminste aan de feitelijke werkgelegenheid, vinden wij voor het jaar 1950 bijvoorbeeld dat de productie 29% boven de berekende capaciteit ligt en de werkgelegenheid 31% boven het aantal arbeidsplaatsen. Dit betekent dat het niveau van de berekende arbeidsplaatsen tenminste 0,8 miljoen manjaren te laag is in 1950, terwijl derhalve de groei van het berekende aantal arbeidsplaatsen fors is overschat tot tenminste 1959. Het omvangrijke verlies aan arbeidsplaatsen dat

28a. Tabellen en grafieken zijn overgenomen uit het reeds aangehaalde artikel in *Cambridge Journal of Economics*.

tabel 1. resultaten van het model en gerealiseerde cijfers, 1959-1973 (in konstante prijzen van 1963).

jaar	Veranderingen van het aantal arbeidsplaatsen (10 ³ manjaren).				aantal arbeidsplaatsen (10 ³ manjaren)	feitelijke werkgel. (10 ³ manjaren)	kapitaalgoederenvoorr. ^b (10 ⁶ gld.)	leeftijd oudste jaargang (jaren)	productiecapaciteit (10 ⁶ gld.)	feitelijke productie (10 ⁶ gld.)
	netto verandering	als gevolg van nieuwe investeringen	a.g.v. technische slijtage	a.g.v. economische slijtage						
1959					3674	3620	50525	45	34690	33300
1960		244	112	0	3806	3692	54558	45	37290	36550
1961	120	253	113	20	3926	3746	58849	41.6	39280	37880
1962	97	256	106	53	4023	3823	63213	37.6	41630	39590
1963	47	243	104	92	4070	3878	67177	34.4	44030	41220
1964	19	238	96	123	4089	3952	70991	31.1	46530	45270
1965	- 27	242	90	179	4062	3986	74574	27.2	48880	47870
1966	- 4	252	81	175	4058	4009	78770	23.2	51630	49180
1967	2	248	81	165	4060	3986	83093	19.9	54330	51970
1968	40	266	81	145	4100	4021	88464	19.6	57470	55460
1969	12	258	79	167	4112	4083	93594	19.3	60260	59090
1970	17	292	76	199	4129	4129	99685	18.6	63130	63130
1971	26	270	72	172	4155	4147	105635	18.1	66230	65170
1972	- 20	247	72	195	4135	4094	110592	17.8	68810	67570
1973	-34	259	71	222	4101	4084	115780	17.5	71230	70510

a) Bij volledige maar normale bezetting van de productiekapaciteit.

b) Met uitzondering van gebouwen.

tabel 2. Resultaten van het model en gerealiseerde cijfers, 1948-1959 (in konstante prijzen van 1963)

jaar	Veranderingen van het aantal arbeidsplaatsen ^{a)} (10 ³ manjaren.				aantal arbeidsplaatsen, ^{a)} 10 ³ manjaren	feitelijke werkgelegenheid (10 ³ manjaren)	kapitaal-goederen-voorraad (10 ⁶ gld.)	leeftijd oudste jaargang (jaren)	productie-kapaciteit (10 ⁶ gld.)	feitelijke productie (10 ⁶ gld.)
	netto verandering	als gevolg van nieuwe investeringen	a.g.v. technische slijtage	a.g.v. economische slijtage						
1948					2325	3246	22271	45	15290	21800
1949	120	191	71	0	2445	3303	24006	45	16480	23100
1950	131	204	73	0	2576	3381	25997	45	17850	23440
1951	107	182	75	0	2683	3411	27807	45	19090	23550
1952	81	158	77	0	2764	3367	29373	45	20170	24940
1953	90	171	81	0	2854	3407	31218	45	21430	27700
1954	124	207	82	0	2978	3483	33713	45	23150	29760
1955	149	238	89	0	3127	3547	36820	45	25280	31400
1956	173	265	92	0	3300	3602	40547	45	27840	32170
1957	168	262	95	0	3468	3619	44431	45	30500	31440
1958	97	201	104	0	3565	3580	47263	45	32450	33300
1959	109	215	106	0	3674	3620	50525	45	34690	

a) Bij volledige, maar normale bezetting van de produktiekapaciteit.

b) Met uitzondering van gebouwen.

volgens het model voor de periode na 1959 resulteert uit de afstoot van vooroorlogse jaargangen veroorzaakt door een snelle stijging van de reële arbeidskosten is dus in tegenspraak met de waargenomen groei van de werkgelegenheid in de jaren vijftig. Deze overschatting van de werkgelegenheid in de jaren vijftig kan het gevolg zijn van:

- een overschatting van het aantal gekreëerde arbeidsplaatsen in de jaren vijftig;
- een onderschatting van de technische slijtage in deze periode door het model.

Pogingen om deze zaak via een van deze wegen te trekken (de resultaten van het model voor de jaren vijftig meer konform de feitelijke ontwikkelingen te maken) zijn echter vruchteloos. Immers de afstoot van arbeidsplaatsen in de jaren zestig hangt nauw samen met de creatie van arbeidsplaatsen in de jaren vijftig. Door het rechte trekken van de uitkomsten voor de laatstgenoemde periode zouden de uitkomsten van het model voor de eerstgenoemde periode komen te conflicteren met de feitelijke ontwikkelingen in die periode.

In de tweede plaats blijkt de veronderstelling van een konstante kapitaalkoëfficiënt niet consistent te zijn met de verhouding tussen de berekende kapitaalgoederenvoorraad en de gerealiseerde productie: de groei over de jaren vijftig van de eerste grootheid is veel groter dan die van de tweede. Dit betekent dat bij handhaving van de veronderstellingen over technische en economische slijtage een substantiële stijging van de kapitaalkoëfficiënt over de jaren vijftig verklaard zou moeten worden, terwijl bij het handhaven van de veronderstelling over een konstante kapitaalkoëfficiënt de berekende productiecapaciteit niet correspondeert met de feitelijke productie. Met andere woorden: de modeluitkomsten blijken strijdig met de veronderstelling van een konstante kapitaalkoëfficiënt.

Den Hartog en Tjan hebben getracht deze kritiek te ondervangen door het introduceren van een stijgende trend in de kapitaalkoëfficiënt.²⁹ Zij stellen de kapitaalkoëfficiënt op 1 voor de jaargangen geïnstalleerd vóór 1948, terwijl een *disembodied*³⁰ stijging van de koëfficiënt

29. Zie: H. den Hartog en H.S. Tjan, Commentaar, *Economisch-Statistische Berichten*, 3009, blz. 486. Zie ook: R.A. de Klerk, H.B.M. van der Laan en K.B.T. Thio, Unemployment in the Netherlands: A criticism of the Den Hartog-Tjan vintage model, *Cambridge Journal of Economics*, 1977, 3, blz. 300.

30. Bij een *embodied* stijging van de kapitaalkoëfficiënt treedt de stijging op tengevolge van de nieuwste produktietechnieken die door middel van investeringen in nieuwe kapitaalgoederen worden ingevoerd. Een *disembodied* stijging treedt op onafhankelijk van nieuwe investeringen, met andere woorden niet *belichaamd* in nieuwe kapitaalgoederen.

over de jaren 1948-1959 deze op het oorspronkelijk niveau (1.4566) moet brengen. Deze werkwijze komt echter neer op het introduceren van technische *achteruitgang* over deze periode. Het betekent namelijk dat er voor bijvoorbeeld de jaargang uit 1948 een daling van de produktiekapaciteit wordt ingevoerd waar geen enkele arbeidsproductiviteitsstijging tegenover staat. Uiteraard is een dergelijke veronderstelling — kapitaalgebruikende technische achteruitgang — onzinnig, maar uit deze poging om hun model aan te passen blijkt in ieder geval een impliciete erkenning van de doeltreffendheid van de geleverde kritiek. Met betrekking tot ditzelfde punt gaat S.K. Kuipers wel heel wonderlijk te werk.³¹ Ook hij betreft de periode van vóór 1959 in de beschouwing en wordt dus gekonfronteerd met de door De Klerk, Van der Laan en Thio gekonstateerde overschatting van het aantal arbeidsplaatsen in de jaren vijftig.

Daarbij denkt hij de vereiste die Den Hartog en Tjan stellen aan de uitkomsten van het model voor het aantal arbeidsplaatsen (nl. dat dit aantal gelijk aan of groter dan de feitelijke werkgelegenheid moet zijn) te ontlopen door een vergelijking te maken met het arbeidsaanbod in plaats van de werkgelegenheid. Nu is het arbeidsaanbod niets anders dan de werkgelegenheid plus de werkloosheid. De aan het model te stellen eis moet dan zo worden geherformuleerd dat het aantal arbeidsplaatsen volgens het model de werkgelegenheid mag overtreffen met maximaal het aantal werklozen. Het zal duidelijk zijn dat hieraan niet is voldaan. Zoals wij zagen, bedroeg bijvoorbeeld voor 1950 de overschatting van de werkgelegenheid tenminste 0,8 miljoen manjaren, oftewel bijna het tienvoudige van de werkloosheid in dat jaar. Maar hierop wordt door Kuipers niet ingegaan. Hij negeert simpelweg het tekortschieten van het model en gaat zelfs verder door inhoudelijke konklusies te verbinden aan de onaanvaardbare diskrepantie tussen arbeidsplaatsen en arbeidsaanbod³² door op grond hiervan de periode van de jaren vijftig te typeren als een periode van kapitaalschaarste.

Al met al kan uit een analyse van de uitkomsten van het model voor de periode 1948-1973 gekonkludeerd worden dat het jaargangenmodel op geen enkele wijze als een juiste beschrijving van de ontwikkeling van

31. S.K. Kuipers, *Over Structurele en Conjuncturele Ontwikkelingen binnen de Nederlandse Economie sinds de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam 1977, blz. 11 t/m 20.

32. Opvallend in dit verband is de volgende opmerking van Kuipers: "Terecht stelden Den Hartog en Tjan echter in hun antwoord op het artikel (van De Klerk, Van der Laan en Thio) dat zij onvoldoende het onderscheid tussen de capaciteitsvraag naar arbeid en de feitelijke werkgelegenheid in acht hebben genomen". S.K. Kuipers, *op. cit.*, blz. 19.

produktiekapaciteit en werkgelegenheid beschouwd kan worden; de veronderstelde doorslaggevende betekenis van de loonkosten is met behulp van dit model ook zeker niet aangetoond.

Model en kritiek: een konklusie

Misschien kan men de analyse van Den Hartog en Tjan een heroïsche poging noemen om de ontwikkeling van produktie en werkgelegenheid in Nederland te verklaren. In ieder geval lijkt het nogal gewaagd een dergelijke poging te ondernemen met niet meer empirische gegevens dan de tijdreeksen voor de reële arbeidskosten, investeringen, en een index voor de arbeidsduur (waarvan in het voorgaande is afgezien). Deze enge empirische basis maakt een groot aantal veronderstellingen nodig waarvan de geldigheid alleen kan worden beoordeeld op grond van de gegenereerde uitkomsten voor produktiekapaciteit en aantal arbeidsplaatsen, welke zelf niet eens observeerbaar zijn. Er zijn geen onafhankelijke waarnemingen met betrekking tot de levensduur van kapitaalgoederen of de snelheid van de technische slijtage. Noch is het mogelijk om de technische karakteristieken voor alle jaargangen kapitaalgoederen te identificeren. Dit leidt ertoe dat vele samenstellen van veronderstellingen tot eenzelfde resultaat kunnen leiden. Zelfs bij een redelijke 'fit' kan men dus niet konkluderen dat de loonkosten-werkgelegenheidsrelatie die aan het model ten grondslag ligt, is bevestigd. In het onderhavige geval kunnen wij echter verder gaan. De fit die verkregen is voor de jaren 1959-1973 is namelijk niet slechts toevallig: de systematische afwijking van de gerealiseerde cijfers in de periode die eraan voorafgaat, impliceert dat de aanpassing voor 1959-1973 slechts een compensatie is voor de misspecificatie in de eerdere periode. Zoals gezegd is er geen directe informatie over de distributie van capaciteit en arbeidsplaatsen over de jaargangen, maar daar de geschatte netto creatie van capaciteit en arbeidsplaatsen in de periode voorafgaande aan de observatieperiode duidelijk en systematisch afwijkt van de gerealiseerde cijfers, kan men in dit geval konkluderen dat er sprake is van een onjuiste specificatie.

Het veronderstelde afstootmechanisme — dat al op theoretische gronden in twijfel is getrokken — kan slechts dan als verklaring van de ontwikkeling van de vraag naar arbeid worden aanvaard indien de jaargangenstructuur waarop zij is gebaseerd, juist is beschreven. In het bovenstaande is aangetoond dat dit niet het geval is.

3. Van intentieverklaring naar beleidsprogramma: het VINTAF-model

Probleemstelling en opbouw

Hoe overtuigend de door Den Hartog en Tjan gesignaleerde verbanden en hoe evident de hieruit te trekken politieke konklusies in sommige ogen ook waren, het jaargangenmodel leende zich niet voor onmiddellijke — 'praktische' — toepassing in het beleid. Het (partiële) model leverde slechts een *kwalitatieve* ondersteuning — of zo men wil: een theoretische legitimering — voor de richting waarin het economisch beleid volgens sommigen moest worden (en in de praktijk ook al werd) omgebogen. Een uitbouw van het model dat zich liet gebruiken om de effecten van verschillende noodzakelijke beleidsmaatregelen *kwantitatief* (door middel van de zogenaamde spoorboekjes) uit te drukken, liet echter niet lang op zich wachten. VINTAF was de naam die de eerste versie ervan meekreeg, een naam die tot uitdrukking moest brengen dat het om een combinatie gaat van "een verkenning van de produktiemogelijkheden op basis van expliciet onderscheiden jaargangen ('vintages') met een analyse langs min of meer traditionele lijnen van de determinanten van de afzet".³³ Zoals reeds gezegd, is een herziene en uitgebreide versie van het model (VINTAF II) gebruikt voor de berekeningen die ten grondslag liggen aan de aanbevelingen van de Centraal-Economische Commissie.

Dit VINTAF-model nu is verkregen door aan het jaargangenmodel — de 'aanbodkant' van de economie, waarvan de vergelijkingen de produktiekapaciteit en de werkgelegenheid bij volledige bezetting bepalen — een aantal blokken van vergelijkingen toe te voegen. Allereerst het blok dat de vraagzijde van de economie weergeeft en dat de kwalifikatie 'traditioneel' heeft meegekregen. Waar dit blok op zichzelf de omvang van de verschillende categorieën van de vraag bepaalt, daar levert het in konfrontatie met het aanbodblok de onderbezetting van het productie-apparaat en de werkloosheid op. Vervolgens zijn er blokken die de loon- en prijsvorming, het institutionele kader van de sociale verzekeringen en de overheidssector beschrijven.³⁴ Wat betreft de verklarende waarde van dit model wordt in de presentatie van VINTAF II met tevredenheid gekonstateerd dat de "markante — zo niet grote — veranderingen in onze

33. H. den Hartog, Th.C.J.M. van de Klundert en H.S. Tjan, *art. cit.*, blz. 52. Het jaargangenmodel is ook nog gebruikt voor het model CSVIN dat ten grondslag lag aan "De Nederlandse Economie in 1980". Dit model is niet gepubliceerd. Zie: W. Driehuis en A. van der Zwan, *art. cit.*, blz. 860.

34. Dit blok is, zoals in de presentatie van VINTAF II ook wordt aangegeven, zeer eenvoudig gehouden. Zie: Centraal Planbureau, *Een macro model voor de Nederlandse economie op middellange termijn (VINTAF II)*, Occasional Paper nr. 12, Den Haag 1977, blz. 19.

ekonomie ... over de beschouwde 14 jaren goed verklaard" worden.³⁵

Op de realiteitswaarde van VINTAF II en het hiermeer samenhangende economisch-politieke denken en doen wordt — na een kort intermezzo over het gebruik van modellen in het algemeen — in de volgende paragraaf nader ingegaan. Anticiperend kan hier worden vastgesteld dat ook het uitgebreide model valt of staat met de 'fundering' ervan, te weten de hiervoor behandelde jaargangenanalyse. Waar is vastgesteld dat deze geenszins een realistisch beeld oplevert van de produktie- en werkgelegenheidsontwikkeling in de Nederlandse ekonomie, geldt dat onverkort ook voor het VINTAF-model, waarvan de jaargangenanalyse een integrerend onderdeel uitmaakt.

Intermezzo: Over het gebruik van modellen

Wat betreft het gebruik van modellen in de vormgeving van het ekonomisch beleid, heeft Nederland in de naoorlogse periode een tamelijk unieke positie ingenomen. Nergens speelden modellen in de beleidsvoorbereiding een zo grote rol als hier en nergens was de direkt op het beleid gerichte hantering van modellen zo gecentraliseerd als in Nederland het geval was. De analyses en voorspellingen van het Centraal Planbureau werden min of meer als laatste woord in ekonomisch-politieke kwesties geaccepteerd.

Aan de nauwelijks omstreden positie van het CPB is echter een einde gekomen: de inhoudelijke kritiek op de arbeidskostentheorie lijkt een meer algemene kritiek te hebben opgeroepen met betrekking tot het funktionieren van het bureau. Zowel de politieke als de wetenschappelijke betekenis van haar werk is daarbij ter diskussie komen te staan. In politiek opzicht is op verschillende manieren twijfel geuit aan de neutraliteit van het Planbureau. Zo konstateerde het NVV in haar aktie op de jaargangenanalyse dat "Het CPB ... in zijn studie een politieke keuze (heeft) gemaakt in die zin dat geheel uitgegaan wordt van de bestaande maatschappelijke orde".³⁶ Maar ook wat het meer dagelijkse werk aangaat bestaan twijfels, die mede gevoed worden door een systematische onderschatting in de voorspelling van bepaalde grootheden: "Onwillekeurig ontstaat het vermoeden dat deze cijfers bewust te laag worden geraamd. Het is immers niet ondenkbaar dat de loonkostenstijging, het konkurrerend uitvoerprijspeil en de arbeidsproduktiviteit door de overheid worden onderschat om zodoende een matigende invloed op de loon- en prijsontwikkeling in ons land te kunnen uitoefenen".³⁷

35. Zie: C.P.B., *op. cit.*, blz. 30.

36. N.V.V., *op. cit.*, blz. 31.

Overigens zijn het niet alleen de (op grond van externe informatie aangepaste) resultaten van modellen, maar ook de gehanteerde modellen zelf die onderwerp zijn gaan vormen van kritiek. Daarbij moet bedacht worden dat de CPB-modellen zowel een analytische als een voorspellende functie hebben. Deze eerste (de werkelijkheid beschrijvende) functie maakt een nogal uitgebreid model met relatief nauwkeurig gespecificeerde gedragsvergelijkingen noodzakelijke. (In de woorden van Tinbergen: "hoe meer details het model omvat hoe groter de kans dat je de werkelijkheid benadert").³⁸ Van verschillende kanten is hiertegen als bezwaar ingebracht dat deze analytische functie ten koste gaat van de voorspellende waarde van het model.³⁹ Een veel simpeler model dan dat gehanteerd door het CPB zou tot veel betere (voorspel-)resultaten leiden. Met name door Bomhoff en Ooms is verder benadrukt dat in de CPB-modellen geen plaats is ingeruimd voor de invloed van de geldhoeveelheid. Een dergelijke omissie beïnvloedt naar hun mening niet alleen de voorspelkracht, maar sluit ook mogelijke alternatieven voor het voeren van economisch (in dit geval monetair) beleid uit. Zij voegen hieraan toe dat het CPB hierdoor "de suggestie in de hand (werkt) dat aan de monetaire theorie geen plaats wordt gegeven omdat een andere verklaring (de 'schuld' van de prijsstijgingen ligt bij het buitenland en bij de loonstijging) door de afnemers van de CPB-produkten liever gehoord wordt".⁴⁰ En met deze opmerking zijn wij dan weer teruggekeerd tot de vraag naar de al dan niet neutrale opstelling van het Planbureau.

De weergegeven opvattingen geven slechts een zeer specifieke greep uit de veelheid van argumenten die zijn en worden ingebracht in de discussie over het gebruik van modellen in de economische wetenschap en in de beleidsvoorbereiding. Vast staat dat de economische wetenschap zich in de afgelopen decennia met name heeft ontwikkeld via expliciet geformuleerde mathematische (en ekonometrische) modellen. Vast staat echter ook dat deze trend niet onbekritiseerd is gebleven.⁴¹ Het verst ging Joan Robinson, die de "omzetting van de theorie in matematika" zelfs zag als "een van de methoden die ... gebruikt zijn om de autoriteit in stand te

37. J.G. Post, 'Planbureau: meestal ernaast', *Het Parool* 6-4-1977.

38. J. Tinbergen, *Het Parool* 23-9-1977.

39. E.J. Bomhoff en J. Ooms, Een Naief-Monetair model voor de Nederlandse economie, *Economisch-Statistische Berichten*, 23 juni 1976. M.A. Kooyman, B. Bos, R.H. Ketellapper, W. Voorhoeve, Het GRECON-model 77-A voor de Nederlandse economie, *Economisch-Statistische Berichten*, 30 maart 1977.

40. E.J. Bomhoff en J. Ooms, *op. cit.*, blz. 593.

41. Zie bijv. G.D.N. Worswick, Is Progress in Economic Science Possible?, *The Economic Journal*, maart 1972, p. 79 e.v.

houden".⁴² Aan de andere kant van het spektrum van opvattingen vinden wij (terugkerend tot de Nederlandse diskussie) iemand als Pen.⁴³ Puntsgewijs samengevat kan zijn opstelling ongeveer als volgt worden samengevat:

1. Wij weten al jarenlang dat looninflatie leidt tot werkloosheid.
2. Dit is nu kwantitatief aangetoond door Den Hartog en Tjan en dat is ekonometrie, dus goed.
3. De kritiek die op dit model is uitgebracht is politiek gemotiveerd, dus daar hoeven wij niet op in te gaan.
4. Al is de kritiek geldig, zolang geen alternatief model wordt geleverd kunnen wij niet anders dan dit model hanteren.

Men kan de ekonometrie waarschijnlijk geen slechtere dienst bewijzen dan via een dergelijke stellingname. Ook al heeft men een groot vertrouwen in het empirisch kunnen van de economische wetenschap, dan nog zal immers in geval tot geval moeten worden nagegaan in hoeverre een concreet model voldoet aan de voorwaarden van consistentie en plausibiliteit. En ook al is men een sterk voorstander van een modelmatige onderbouwing van het beleid, dit mag nooit leiden tot een keuze van een aantoonbaar tekortschietend model boven geen model.

Het is bijna vanzelfsprekend dat ekonomen streven naar kwantificering en modellering van hun onderzoekingen. Even vanzelfsprekend is dat de grenzen van wat wel en wat niet wetenschappelijk kan worden aangetoond, wat wel en wat niet met behulp van een model bewezen kan worden, nauwlettend in het oog gehouden moet worden. In de kontekst van de hier besproken modellen doen zich daarbij een tweetal algemene problemen voor. In de eerste plaats kan men zich afvragen in hoeverre makro-economische modellen niet onvoldoende de wijzigingen in de economische structuur, die juist nu als zo belangrijk worden gezien, tot uitdrukking kunnen brengen. In de tweede plaats dient men er zich van bewust te zijn dat echte 'toetsing' in de economische wetenschap nauwelijks mogelijk is. Daardoor kunnen geheel verschillende modellen die even goede empirische resultaten opleveren naast elkaar voortbestaan en kan de 'keuze' uit modellen beheerst gaan worden door buitenwetenschappelijke argumenten: welk model bevestigt mijn (voor-)oordelen? Hier geldt dus hetzelfde als wat Dobb onder woorden heeft gebracht met betrekking tot de aanvaarding van economische theorieën: "Once the formal question of internal consistency is settled, the acceptance or rejection of a theory depends on one's view of the appropriateness of the particular abstraction

42. Zie: VESVU' *Krisis in de economische theorie*, Amsterdam 1973, blz. 117.

43. J. Pen, *Economie: Wat wij niet weten*, *Hollands Maandblad*, aug. 1977.

on which the theory is based".⁴⁴

Toegepast op het VINTAF-model zouden deze criteria bij de keuze tussen verwerping en aanvaarding weinig moeilijkheden op moeten leveren: enerzijds is er niet voldaan aan het criterium van consistentie, anderzijds levert het samenspel van mechanismen bepaald geen plausibel beeld van de werkelijkheid op.

De wereld volgens VINTAF

Het VINTAF-model is het resultaat van de integratie van een aantal partiële modellen (de 'blokken') en reeds de wijze waarop deze blokken op elkaar zijn afgestemd, is illustratief voor de moeite die het kost om het model aangepast te krijgen aan de empirische gegevens. Zoals gezegd wordt immers het jaargangenmodel slechts toegepast op de jaren 1959-1973, terwijl het VINTAF-model de periode vanaf 1948 bestrijkt. De relaties in het jaargangenblok enerzijds en die in de overige blokken anderzijds zijn dus geschat voor verschillende periodes. De consequenties die deze procedure heeft komen vooral tot uitdrukking in de behandeling van de bezettingsgraad. Voor de jaren waarover het jaargangenblok schattingen oplevert voor de kapitaalgoederenvoorraad en de produktiekapaciteit, resulteert deze grootheid uit een konfrontatie van deze produktiekapaciteit met de totale vraag die uit het vraagblok voortvloeit. Voor de jaren vóór 1959 is dit echter niet mogelijk en wordt gewerkt met een *ad hoc* gekonstrueerde bezettingsgraad en wel door simpelweg te veronderstellen dat de produktiekapaciteit in de jaren voor 1959 steeds 4,5% meer is dan in het daarop volgende jaar. Zeker gezien het belang van de bezettingsgraadvariabele in het model — zij funktioneert als verklarende variabele in de investeringsvergelijking, de prijsvergelijkingen en de in- en uitvoervergelijking — lijkt alleen dit feit al de aanvaardbaarheid van het uiteindelijk geïntegreerde model te minimaliseren.

In de beoordeling van het model moet men zich echter niet beperken tot dergelijke technische tekortkomingen. Voorop staat de vraag naar de *analytische* verdiensten van het model (in hoeverre kunnen de centrale veronderstelde mechanismen opgevat worden als een min of meer juiste weergave van de processen zoals die zich in de Nederlandse economie hebben voorgedaan?) en — gezien de rol die het model in het beleid speelt — naar de *voorspellende* waarde ervan.

Zoals wij hiervoor al zagen is het volgens sommigen onmogelijk een

44. M. Dobb, *Political Economy and Capitalism*, Londen 1937, blz. 127.

analytisch model te konstrueren dat ook nog goed voorspelt. Toegespitst op de voorspelling van de werkloosheid vinden wij een niet geringere mate van pessimisme bij Schouten: "Inderdaad, we weten heel goed dat we een saldo-grootheid, als het werkloosheidspeil nu eenmaal is, niet zonder grote onzekerheidsmarges kunnen voorspellen. Iedereen weet dat sinds jaar en dag".⁴⁵ Dat niet iedereen dat weet, moge nogmaals geïllustreerd aan de zeer exakte voorspelling van de werkloosheid waaraan bijvoorbeeld Centraal-Economische Commissie zich heeft gewaagd (en waaraan zij beleidskonklusies heeft verbonden). Maar belangrijker in dit verband is hoe goed of slecht de jaargangenbenadering het er op dit punt afbrengt. Een poging om dat vast te stellen is gedaan door Peters.⁴⁶ Met behulp van het Centraal-Economisch Plan 1977 heeft hij getracht vast te stellen in hoeverre de voorspelling voor 1976-1980 uit "De Nederlandse economie in 1980" kan worden gerealiseerd. Hij komt tot de konklusie dat wel de veronderstellingen met betrekking tot de externe data (de groei van de wereldhandel e.a.) de werkelijkheid vrij dicht benaderen, dat de kosten- en prijsontwikkeling vrij nauwkeurig is voorspeld, maar dat uitgerekend de gerealiseerde werkgelegenheids- en werkloosheidscijfers in belangrijke mate afwijken van de voorspellingen. Enerzijds schrijft hij dit laatste toe aan de tegenvallende investeringsontwikkelingen, anderzijds stelt hij dat "de gevoeligheid van de arbeidsvraag voor matiging van de arbeidskosten niet zo groot (lijkt) als enige jaren geleden nog door het CPB werd aangenomen".⁴⁷

Voor Peters is dit echter geen aanleiding om de verbanden die door het CPB zijn gelegd en de mechanismen die zijn verondersteld aan een kritische beschouwing te onderwerpen. Integendeel, hij stelt dat "matiging van de arbeidskosten één van de weinige werkzame instrumenten ten behoeve van de werkloosheidsbestrijding"⁴⁸ is en dat dit instrument thans *dus* met een nog grotere intensiteit moet worden doorgevoerd.

Op de werkgelegenheidseffekten van een dergelijke politiek wordt ingegaan in de volgende paragraaf. Hier rest nog de vraag naar de houdbaarheid van de mechanismen die volgens VINTAF de werkgelegenheidsontwikkeling bepalen, waarbij ik mij beperk tot een globale beoordeling.

Ook in het VINTAF-model blijft het arbeidskosten/ jaargangenmechanisme, zoals dat in de vorige paragraaf is beschreven en

45. D.B.J. Schouten, 'Hoe komen we eigenlijk aan meer winst, want meer winst is op den duur meer werk!', *Economisch-Statistische Berichten*, 16 november 1977, blz. 1131.

46. P.J.L.M. Peters, 'Halen we 1980?', *Economisch-Statistische Berichten*, 15 juni 1977.

47. P.J.L.M. Peters, *art. cit.*, blz. 567.

48. P.J.L.M. Peters, *art. cit.*, blz. 567.

bekritiseerd, een belangrijke plaats innemen. Het is dit mechanisme dat in de werking van het model domineert, hetgeen ook blijkt uit de negatieve *balanced budget multiplier* die in het model is besloten.⁴⁹ In tegenstelling tot wat in de theorie wordt aangenomen, heeft een gelijktijdige en equivalente verhoging van overheidsuitgaven en belastingen een negatieve uitwerking op (onder andere) de werkgelegenheid en dit resultaat is in ieder geval gedeeltelijk toe te schrijven aan de werking van het jaargangenblok. De hierin veronderstelde processen van afstoot van oude en verminderde creatie van nieuwe arbeidsplaatsen wordt namelijk in gang gezet door de stijgende reële arbeidskosten die het resultaat zijn van de veronderstelde afwenteling van de stijgende kollektieve kostendruk door de loontrekkers.

Met dit proces van afwenteling, waaraan in de loonvergelijking van het model een belangrijke invloed wordt toegeschreven, stuiten we dan op een tweede belangrijk mechanisme. Het zou thans te ver voeren om te onderzoeken of en in hoeverre de loontrekkers er in feite in geslaagd zijn de stijging van de kollektieve lastendruk af te wentelen. Hiervoor zou uitgebreid stilgestaan moeten worden bij onder meer het loonvormingsproces⁵⁰ en bij de oorzaken van de stijging in de arbeidsinkomensquote. Hier wordt volstaan met een aantal konstateringen/stellingen over arbeidsinkomensquote en ontwikkeling van bruto en netto lonen.

Veelal wordt in de discussie over inkomensverdeling (tussen lonen en winsten) naar de opgetreden stijging in de arbeidsinkomensquote verwezen als graadmeter voor de te excessieve stijging van de lonen in de afgelopen 10 à 15 jaar. Nu bestaan er in de eerste plaats twijfels over de geschiktheid van de arbeidsinkomensquote als indikator voor de inkomensverdeling.⁵¹ Maar zelfs indien men hiervan afziet, blijft de vraag of de opgetreden stijging steeds het gevolg is geweest van excessieve loonstijging (onder meer door afwenteling van de kollektieve lastendruk). Een belangrijk deel van de stijging (van een niveau van ± 70 in 1960 tot ± 80 in 1970) vond plaats in de jaren 1960 en kan — gezien de uitgangspositie en de economische ontwikkelingen — als noodzakelijk worden omschreven. Het niveau van het loonaandeel in de jaren 1950 was namelijk (ook in vergelijking tot het buitenland) exceptioneel laag. Een stijging was ook gezien de situatie op de

49. Zie ook: W. Driehuis en A. van der Zwan, *art. cit.*, blz. 861.

50. Zie o.a.: P. van Driel, W. Salverda en N. Siljee, "Wat hebben de loontrekkers aan 'incidentele' loonstijgingen?", *Tijdschrift voor Politieke Economie*, 1977/2; W. Driehuis, 'Inflation, Wage Bargaining, Wage Policy and Production Structure: Theory and Empirical Results for the Netherlands', *De Economist*, 1975-4.

51. Zie voor een omschrijving van het begrip arbeidsinkomensquote en een kritiek op het gebruik ervan het artikel van W. Salverda in dit nummer.

arbeidsmarkt onontkomelijk en trad op *tegelijktijd* met een vergroting van het investeringsaandeel in het Bruto Nationaal Produkt. Een andere ontwikkeling zou waarschijnlijk het proces van economische groei door vraagtekorten vroegtijdig geremd hebben. De verdere stijging die optrad na 1970 moet waarschijnlijk voor een groot deel worden toegeschreven aan rendementsdaling, die op haar beurt voortvloeide uit het ontstaan van een omvangrijke overcapaciteit, zowel door de structurele diskrepantie tussen capaciteit en vraag in belangrijke sectoren, als door de conjuncturele ontwikkelingen in deze periode na 1970.

Tenslotte kan erop gewezen worden dat de arbeidsinkomensquote in de afgelopen drie jaar een neerwaartse tendens heeft vertoond en thans het niveau van 1971 (een hausse-jaar) heeft bereikt.

De arbeidsinkomensquote wordt gebruikt als indikator voor de ontwikkeling van het aandeel in het nationale inkomen van alle loonkosten. Richtten wij ons echter op de netto lonen, dan ontstaat het volgende beeld. Tegen een stijging van gemiddeld 4,8% over 1961-1970 staat een stijging van gemiddeld 2,1% over 1971-1976, berekend op basis van de berekeningen van het Centraal Planbureau. Gebruiken wij de cijfers uit de sociale maandstatistiek over de gemiddelde verdiende wecklonen in de industrie, dan blijkt de totale toename van de koopkracht voor deze categorie loontrekkers slechts 1,6% te bedragen over de gehele periode 1972-1976.⁵² Tegenover deze stijging staat dan een gemiddelde produktiviteitsstijging in de verwerkende industrie van gemiddeld 4,5% per jaar over 1970-1976. In dit verband kan tenslotte worden gewezen op de ontwikkeling van het aandeel van de netto lonen in het nationaal inkomen dat sinds 1967 een dalende tendens ertoond. Pogingen tot afwenteling door loontrekkers zijn dus kennelijk niet tot uitdrukking gekomen in het op peil houden van de groei van het reëel vrij besteedbaar inkomen.

Indien wij thans volstaan met een globale kenschetsing van de visie op het economisch proces zoals dat uit VINTAF naar voren komt, dan blijkt dat de dynamische krachten die snelheid en aard van het groeiproces bepalen, bijna uitsluitend worden gezocht in de ontwikkeling en invloed van loonkosten en kollektieve lasten. Nu zal niemand ontkennen dat de bruto loonsom — zowel uit het gezichtspunt van kosten als vanuit dat van de vraag — een belangrijke faktor in het economisch proces vormt. Zij blijft echter altijd een intermediaire faktor, dat wil zeggen is zelf het gevolg en de weerspiegeling van meer fundamentele processen. Een adequate verklaring van feitelijke economische ontwikkelingen moet dan ook

52. Zie: *De Waarheid*, 5-11-1977: 'Onthullende cijfers over koopkracht'.

aansluiten bij die processen die mede de omvang en groei van deze grootheid bepalen. In de volgende paragraaf wordt hierop nog nader ingegaan.

4. Economische ontwikkelingen en economische politiek in Nederland

Een aantal karakteristieken van de economische groei 1950-beden

Hoewel wordt toegegeven dat op korte termijn vraagfactoren van invloed kunnen zijn, zien aanhangers van de hiervoor geschetste theorie de ontwikkeling van de reële arbeidskosten toch als veruit de meest dominante faktor achter de werkgelegenheidsontwikkeling en loonbeheersing als het voornaamste instrument van economische politiek. Los van de vraag hoe belangrijk men de loonkostenvariabele acht, lijkt het echter duidelijk dat de ernstige crisis waarmee de gehele kapitalistische wereld te kampen heeft, resultaat is van een groter aantal ingewikkelde en elkaar versterkende processen. Hier wordt volstaan met een globale schets van een aantal ontwikkelingen in de Nederlandse economie die mijns inziens deel zouden moeten uitmaken van een adequate verklaring van de huidige problemen.

De naoorlogse periode was een periode van snelle industrialisatie en groei. De snelle kapitaalakkumulatie blijkt uit de gemiddelde jaarlijkse groei van de investeringen met 6,1% gedurende de jaren '50. Het groeiproces wordt gekenmerkt door toenemende kapitaalintensivering (verhoging van de hoeveelheid kapitaal per arbeider) in samenhang met een versnelling in de groei van de arbeidsproduktiviteit en een belangrijke vergroting van de produktieschaal. De verscherping van de internationale concurrentie versterkte dit proces en leidde tot de noodzakelijke ondernemingskoncentratie en tot vorming c.q. uitbreiding van de multinationale ondernemingen.

In de eerste helft van de jaren '60 werd de produktie-uitbreiding geremd door een absolute schaarste van arbeid. Versnelde kapitaalintensivering en de invoering van nieuwe produktiemethoden vormden de reactie hierop en werden weerspiegeld in een versnelling van de produktiviteitsstijging in nagenoeg alle sectoren. In de nijverheid nam de gemiddelde produktiviteitsstijging toe van 4,4% per jaar over 1953-1963 tot 6,5% over 1963-1973, terwijl de produktiegroei voet gemiddeld konstant bleef op 6%⁶³ Het aandeel van de investeringen in de bruto toegevoegde waarde nam toe (zie tabel 3) en er trad een verschuiving van investeringen in

gebouwen naar investeringen in outillage op, hetgeen eveneens duidt op een snelle invoering van nieuwe technieken en op een grotere produktieschaal.

Tabel 3. Bruto investeringen als % bruto toegevoegde waarde

	1953-1963	1963-1973
industrie	16,9	19,5
bedrijvensektor	17,3	20,3

De snelheid van deze veranderingen in produktietechnieken — die werden bevorderd door arbeidsschaarste en nieuwe mogelijkheden voor grootschalige produktie — moet veeleer aan de financiële kracht van Nederlandse ondernemingen worden toegeschreven dan aan het niveau en de stijging van de loonkosten. De winsten (en de winstvoet) waren zeer hoog, gedeeltelijk ten gevolge van de gevoerde strakke loonpolitiek in de jaren '50. Zo stimuleerden de hoge winsten een zeer snelle expansie van investeringen in een kapitaalintensieve, grootschalige en arbeidsbesparende richting. De hiermee gepaard gaande stijging in de kapitaal-arbeid-verhouding leidde tot een relatief afnemende vraag naar arbeid en tot groeiende problemen bij de afstemming van aanbod van en vraag naar bepaalde soorten arbeid. De doorgaande internationalisatie van de produktie vormde een verdere stimulans voor deze ontwikkeling. De Nederlandse ekonomie werd snel geïntegreerd in de EEG en het (hoge) aandeel van de export in de produktie nam verder toe.

Scherpe internationale konkurrentie en de grotere markt maakten grootschalige produktie tegelijkertijd noodzakelijk en mogelijk, maar hadden in verschillende sektoren een geheel verschillende uitwerking. De chemie, de metaal en de olie-industrie van oudsher gedomineerd door enkele zeer grote bedrijven — handhaafden of verhoogden hun groeivoet. Enkele andere takken echter — de textiel, de kledingindustrie, kolenmijnbouw — gingen in betekenis achteruit. De werkgelegenheids-effekten van deze tegengestelde ontwikkelingen waren des te aanzienlijker omdat in het algemeen de kapitaalsintensieve sektoren sterk groeiden, terwijl de meer arbeidsintensieve takken ofwel slechts langzaam groeiden

53. Voor de bedrijvensektor als geheel luiden deze percentages:

	1953-1963	1963-1973
produktiviteitsstijging	3,4	5,4
produktiestijging	4,7	5,9

of zelfs een daling van de produktie lieten zien. Opmerkelijk is dat de gevolgen van de stijgende arbeidsproduktiviteit op de werkgelegenheid in Nederland veel sterker waren dan bijvoorbeeld in de andere landen van de EEG. De groei van de produktie in de nijverheid bedroeg in Nederland tussen 1963 en 1973 5,9% per jaar, tegen een gemiddelde produktiviteitsstijging van 6,5%, die de groei in andere landen met een ruime marge overtrof. Met Engeland was Nederland dan ook het enige EEG-land met een absoluut dalende werkgelegenheid in de industrie.

Bij de schets van de ontwikkelingen die geleid hebben tot de huidige situatie dringt zich tenslotte op de in de afgelopen jaren toegenomen diskrepantie tussen produktiekapaciteit en effectieve vraag. Een stagnatie in de bruto investeringen vanaf 1970 was het gevolg en leidde tot grote problemen in de investeringsgoederenindustrie (staal, metaalprodukten, bouw) enerzijds en tot een verscherping van het tekort aan effectieve vraag anderzijds. Dit tekort had echter ook een andere achtergrond. Een — door de toenemende kapitaal-arbeidverhouding en stijgende lonen — dalende winstvoet was voor ondernemers aanleiding de reële lonen meer in de hand te houden. Het reële looninkomen (en daardoor de reële konsumptie) zijn sinds 1970 veel minder gestegen dan daarvoor (zie tabel 4). Het is niet verwonderlijk dat onder deze omstandigheden motief en mogelijkheid voor capaciteitsscheppende investeringen nagenoeg zijn weggevallen.

tabel 4.

Enkele componenten van inkomen en vraag (jaarlijkse procentuele mutaties, konstante prijzen 1970)

	1951-1960 ^a	1961-1970	1971-1975
reëel nationaal inkomen	4,6	5,2	2,1
reëel beschikbaar inkomen	3,2	4,8	2,5
investeringen ^b	6,1	7,3	-0,5
export	10,3	9,7	7,2
wereldhandel ^c	7,7	9,0	5,8
konsumptie	3,5	5,8	3,2

Bron: Centraal Planbureau

a. in prijzen van 1963.

b. private investeringen in outillage.

c. gewogen naar het Nederlands afzetpatroon.

Samenvattend is in het voorgaande een beeld geschetst waarin snelle kapitaalakkumulatie met een toenemende arbeidsbesparende tendens in samenwerking met een verscherpte internationale concurrentie geleid heeft tot een herstrukturering van de Nederlandse economie en wel zodanig dat werkgelegenheidsmogelijkheden aanzienlijk zijn afgenomen. Bovendien wordt deze situatie eerder versterkt dan bestreden bij een voortzetting van het huidige economische beleid.

Ekonomische politiek

De politiek die thans in ons land wordt gevoerd is in belangrijke mate een voortzetting van het in het verleden gevoerd beleid. Steeds immers hebben loonpolitiek en algemene steunmaatregelen aan bedrijven een belangrijke nadruk gekregen. Belangrijke overweging hierbij was dat de werkgelegenheid moest worden uitgebreid door stimulering van de export; hiertoe was nodig een bevordering van de internationale concurrentiekracht van de grote exporterende ondernemingen en dat kon verkregen worden door een beperking van de loonstijging. Een werkelijk structurele werkgelegenheids-politiek is nooit gevoerd. Voorzover de Nederlandse regering zich met de sektorale structuur bezig hield, gebeurde dit nadat ernstige problemen manifest waren geworden. En deze bemoeienis had nooit tot doel het behoud van zoveel mogelijk arbeidsplaatsen, maar veeleer de eliminatie van bedrijven die te zwak waren voor de internationale concurrentie.

In de jaren '50 en '60 — jaren waarin de wereldhandel een forse stijging te zien gaf — kwam deze doelstelling niet in strijd met de uitbreiding van de werkgelegenheid. De op export gerichte ondernemingen slaagden erin om bijna continu het Nederlandse aandeel in de wereldhandel te doen stijgen. De stijging in capaciteit en werkgelegenheid die hieruit voortvloeiden, compenseerden het dalend aantal arbeidsplaatsen in sectoren zoals landbouw, textiel en de kleding- en schoeiselindustrie. Sinds het begin van de jaren '70 echter, en vooral na de crisis van 1975, is de economische situatie in de wereld drastisch veranderd. De disproportionaliteit op wereldniveau tussen effectieve vraag en produktiekapaciteit in vele takken van economische activiteit hebben de mogelijkheden tot vergroting van de export aanzienlijk beperkt. Een politiek van loonkostenbeperking en investeringssubsidies, zelfs als deze leidt tot verbetering van de concurrentiepositie, zal dan ook niet zozeer leiden tot vergroting van het volume van de export, maar veeleer tot een vergroting van de nominale winsten van exporterende ondernemingen. En er is geen enkele garantie dat deze winsten in Nederland geïnvesteerd

zullen worden. Tegelijkertijd geeft deze politiek geen enkel soelaas in de sectoren waar de economische crisis zich het duidelijkste heeft gemanifesteerd. Hier wreekt zich ook de eenzijdige samenstelling van het Nederlandse exportpakket.

Naast deze sektorale onevenwichtigheden heeft een voortgezette politiek van loonbeperking een aantal directe negatieve gevolgen voor de werkgelegenheidssituatie. In de eerste plaats leidt de beperking van de overheidsuitgaven tot een onmiddellijk verlies en een beperking van de toekomstige groei van arbeidsplaatsen bij de overheid. Daarnaast resulteren de bezuinigingen op de sociale voorzieningen — voorzover deze leiden tot een aantasting van de uitkeringen — in een beperking van de consumptie. Hetzelfde geldt uiteraard voor de directe beperking van de loonstijgingen.

Samenvattend kan dan worden gesteld dat de verdere stimulering van de export via loonmatiging waarschijnlijk geen positieve effecten op de werkgelegenheidssituatie zal hebben, en dat de gevoerde politiek niet alleen tot een direct verlies aan arbeidsplaatsen in de overheidssector leidt, maar ook tot een beperking van de groei in een aantal belangrijke componenten van de binnenlandse vraag. De reeds gesignaleerde vertraging in de groei van de binnenlandse bestedingen zal hierdoor worden verscherpt en de werkgelegenheidssituatie in bedrijven die produceren voor de binnenlandse markt verslechterd.

5. BESLUIT

In het voorgaande is het VINTAF-model, dat als theoretisch kader van de in Nederland gevoerde politiek funktioneert, wetenschappelijk onaanvaardbaar gebleken. Daarnaast is gewezen op de averechtse invloed die een politiek van loonmatiging en bezuiniging op de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de bestrijding van de werkloosheid kan uitoefenen. Dergelijke gevolgen zijn al zichtbaar geworden. De winsten zijn in de afgelopen periode sterk gestegen, met name in een aantal grote ondernemingen, terwijl de werkloosheid verder toenam. De groei van arbeidsproductiviteit overtreft die van de produktie, zodat de werkgelegenheidsvooruitzichten op korte termijn somber blijven. Bovendien zijn de werkloosheidsvoorspellingen op middellange termijn een aantal malen in opwaartse richting bijgesteld. Hoewel de *MEV 1978* aanleiding heeft gegeven tot enige nuancerende opmerkingen ten aanzien van de gevoerde kostenpolitiek, blijft de VINTAF-benadering de voornaamse referentie bij de verdere ontvouwing

van het beleid. 'De beperkingen opgelegd door het buitenland' vormen daarbij een belangrijk argument. In feite wordt zo het wel en wee van de Nederlandse werkgelegenheidssituatie in handen gelegd van een onzekere toename van de wereldhandel en het Nederlandse aandeel daarin. Het betekent in feite ook een ontkenning van de konstatering in het zogenaamde McCracken-rapport dat "Good economic policy is made at home".⁵⁴

54. OECD, *Towards Full Employment and Price Stability*, Parijs 1977, blz. 243.